

Руслан В. Іллічов*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ І СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В ПЕРЕРОВНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглянуто історію та сучасні проблеми розвитку переробної промисловості в Україні. Визначено основні етапи розвитку цього сектора вітчизняного господарства та їх характерні риси. Проаналізовано ключові фактори та наслідки деіндустріалізації економіки України. Проведено аналіз динаміки та структури вітчизняного сектора переробної промисловості за рівнем технологічності продукції. Проведено міжнародні порівняння індексу промислової конкурентоспроможності України.

Ключові слова: переробна промисловість, деіндустріалізація, капітальні інвестиції, валове нагромадження основного капіталу, індекс промислової конкурентоспроможності.

Табл. 2. Рис. 6. Літ. 23.

DOI: 10.32752/1993-6788-2025-1-289-39-52

Ruslan Illichov

PROBLEMS OF DEVELOPMENT AND STRUCTURAL SHIFTS IN UKRAINE'S MANUFACTURING AT THE PRESENT STAGE

The article examines the history and current problems of the development of the manufacturing in Ukraine. The main stages of development of this sector of the national economy and their characteristic features are determined. The dynamics of value added in the manufacturing industry per capita in Ukraine are investigated. A comparative analysis of the level of industrialization in Ukraine and average global indicators is conducted. It is revealed that over the past decades, Ukraine's economy has undergone persistent and rapid deindustrialization, which has occurred against the backdrop of external crisis shocks and the absence of systematic and targeted industrial policy from the government. The share of manufacturing industry in Ukraine's GDP has decreased to 10.0%, which is 6.5 percentage points lower than the global average. The key factors and consequences of deindustrialization of Ukraine's economy are analyzed. The problems of attracting capital and foreign direct investments in the manufacturing sectors of Ukraine are analyzed. The dynamics and structure of the domestic manufacturing sector by the level of product technology are analyzed. It is revealed that the deindustrialization of Ukraine's economy occurred primarily due to the decline of science-intensive industries. Meanwhile, existing market incentives and engagement in external markets mainly stimulated the development of technologically simpler productions. International comparisons of Ukraine's competitive industrial performance index are conducted. From 1990 to 2022, Ukraine dropped from 42nd to 82nd place worldwide in the CIP ranking, as each delayed year on the path to industrialization increases the number of international competitors who recognize the importance of developing their own manufacturing industry and pursue industrial policies and export expansion strategies for their industrial products.

Keywords: manufacturing, deindustrialization, capital investments, gross capital formation, competitive industrial performance.

Peer-reviewed, approved and placed: 03.07.2025

Постановка проблеми. Роль та значення переробної промисловості в господарській системі країни важко переоцінити. Вона втілює весь спектр досягнень суспільного прогресу й водночас виступає його ключовим

* Director General of the Federation of Employers of Ukraine, Ukraine.

генератором, визначаючи перспективи та тип економічного зростання, технологічний уклад, соціальний устрій та інші сфери суспільного життя. Саме переробна промисловість забезпечує базові міжгалузеві і кооперативні зв'язки у господарському механізмі країни, виступаючи основою формування доданої вартості, капіталу та інвестицій. Поряд з цим стан розвитку виробничого сектора детермінує місце національної економіки в міжнародному поділі праці та очікувані ефекти від її інтеграції у світове господарство.

За сприятливих обставин переробна промисловість у процесі свого розвитку стимулює наскрізні структурні зрушення в економіці, формує попит на інновації та ініціює їх впровадження, створює значний попит на банківські й інші послуги, стимулює модернізацію, висуває нові вимоги до людського капіталу і забезпечує фінансову основу для розширеного відтворення [1, с. 134]. Натомість таке явище, як деіндустріалізація, призводить до зникнення потенційних точок зростання та застосування інновацій, звуження ємності ринку, уповільнення темпів розвитку, примітивізації економіки та, зрештою, зниження її стійкості до кризових явищ і зовнішніх загроз.

Отже, переробна промисловість слугує своєрідним індикатором загального стану економічної системи країни, а її дослідження дає можливість комплексно характеризувати стан, найважливіші проблеми та перспективи росту добробуту населення, визначати рівень конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку переробної промисловості в Україні присвячено наукові праці багатьох вчених-економістів, зокрема: В.Ю. Нестерчук [2] окреслив стратегічні орієнтири щодо модернізації переробної промисловості в Україні; Я.А. Грабек [3] проаналізував стан та головні фактори впливу на вітчизняну переробну промисловість у період після повномасштабного вторгнення; А.М. Гришук [4] окреслив роль і значення переробної промисловості у якісних змінах галузевої і технологічної структури національного господарства; С.О. Іщук [5] розглянув основні шляхи оптимізації структури переробної промисловості в контексті зниження імпортозалежності вітчизняної економіки. Віддаючи належне доробку з порушеної проблематики, необхідно зазначити, що питанню комплексного розгляду викликів та наслідків деіндустріалізації української економіки протягом років незалежності приділено недостатню увагу. Це визначає необхідність проведення подальших досліджень у цьому напрямку.

Мета дослідження – виявити та дати характеристику основним причинам і наслідкам деіндустріалізації економіки України протягом останніх десятиліть в контексті проблем розвитку галузей вітчизняної переробної промисловості на різних етапах кризових викликів.

Основні результати дослідження. Тенденції в переробній промисловості України вказують на катастрофічний занепад в національному господарстві, що відбувся протягом останніх десятиліть під впливом різноманітних деструктивних факторів зовнішнього і внутрішнього характеру, а також відсутності протидії цим чинникам засобами промислової політики (рис. 1).

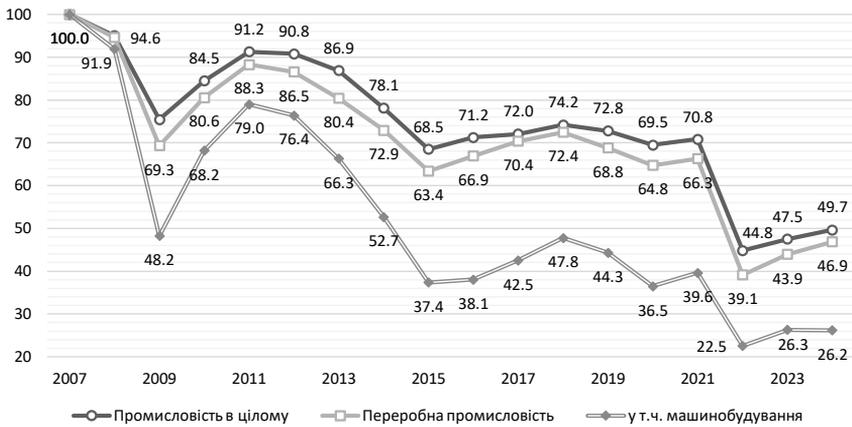

Рис. 1. Динаміка індексів промислової продукції в цілому і продукції переробної промисловості в Україні у протязі 2007–2024 рр. (2007=100), розраховано та укладено автором за даними [6]

Наявна динаміка індексів промислової продукції в Україні дає можливість простежити три ключові етапи занепаду вітчизняного виробничого потенціалу:

- руйнівні наслідки світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., в результаті чого промисловість скоротилася на чверть відносно пікового значення 2007 р.;

- поступова втрата російського ринку в результаті проведення агресором політики імпортозаміщення (2011–2013 рр.) з подальшою окупацією Автономної Республіки Крим й окремих районів Донецької і Луганської обл. (2014–2015 рр.), внаслідок чого за підсумками 2015 р. промислове виробництво України склало всього 68,5% від рівня 2007 р.;

- широкомасштабне військове вторгнення країни-агресора у 2022 році з подальшою окупацією п'ятої частини території України і знищенням численних виробничих потужностей, що призвело до занепаду окремих галузей вітчизняної переробної промисловості, а відповідний індекс у 2024 р. сягнув лише 49,7% від рівня 2007 р.

При цьому з рис. 1 простежується, що темпи падіння переробних галузей постійно випереджають негативну динаміку по промисловості в цілому, тоді як тенденції у секторі машинобудування зокрема є чи не найбільш нищівними. Так, у 2024 р. виробництво машинобудівної продукції в Україні склало всього 26,2% від рівня 2007 року. Необхідно наголосити, що протягом усього досліджуваного періоду обсяги промислового виробництва в Україні не перевищили найбільшого значення, зафіксованого напередодні виникнення світової фінансово-економічної кризи.

Таким чином, деіндустріалізація в Україні супроводжується посиленням структурних дисбалансів, обумовлених зростанням частки сировинних секторів у загальному промисловому виробництві з одночасним прискореним занепадом переробних виробництв, передусім високотехнологічних. У 2010 р.

у структурі промисловості України за основними видами діяльності переробні галузі мали частку в 67,4%; у 2017 р. ця частка знизилась до 62,0%; у 2024 р. — до 60,0% [6]. Це блокує можливості росту конкурентоспроможності, посилює залежність від світової кон'юнктури та призводить до втрати значної частини доданої вартості внаслідок спеціалізації на видобутку мінеральних ресурсів і галузях первинного циклу оброблення [7, с. 60].

Новітні дослідження доводять, що на глобальному рівні серед усіх секторів промислового виробництва найбільший динамізм притаманний саме переробним галузям, тоді як добувні галузі розвиваються надзвичайно мляво. Так, протягом 2015–2024 рр. світова переробна промисловість зросла на понад 20%, в той час як видобувна — менш ніж на 5%. Більше того, серед переробних галузей найвищі темпи росту у вказаний період зафіксовані для середньо- і високотехнологічних виробництв (близько 33%), а галузі промисловості з рівнем технології нижчим за середній показали зростання лише на 11% [8, с. 23]. Отже, структурні перекося в промисловості знижують потенційні темпи відновлення української економіки після шоку широкомасштабного вторгнення, навіть беручи до уваги низьку базу порівняння. Скромні показники макроекономічного і промислового зростання за підсумками 2024 р. ілюструють це твердження.

Очевидно, що невинне й різке скорочення виробництва товарів переробної промисловості призвело до кардинальної деіндустріалізації економіки України, що проявляється у зниженні частки відповідного сектора у ВВП (рис. 2).

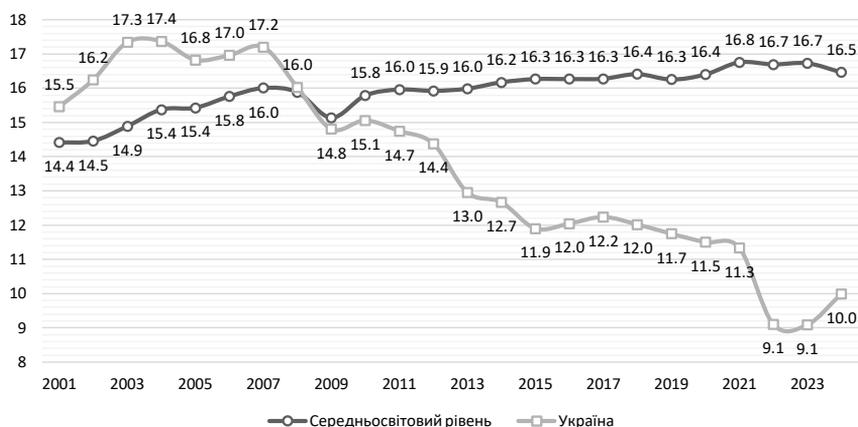

Рис. 2. Динаміка частки переробної промисловості (додана вартість) у ВВП в Україні та у світі в середньому протягом 2001–2024 рр., %, розраховано та укладено автором за даними [9]

Частка доданої вартості, виробленої у переробних галузях, до ВВП в Україні становила 16,8–17,4% протягом 2003–2007 років, що залишається найкращими показниками від початку нового тисячоліття. Вже у 2009 р. ця

частка упала нижче за середньосвітовий рівень (до 14,8%) та надалі, попри незначні винятки, мала загальну тенденцію до скорочення. Станом на 2021 р. переробна промисловість формувала лише 11,3% валового внутрішнього продукту країни. Очевидно, що з початком широкомасштабного вторгнення вказаний показник прискорив падіння, знизившись до 9,1–10,0% у 2022–2024 рр.

Водночас загалом у світі спостерігається стала тенденція до поступового підвищення ваги переробного виробництва у формування ВВП; найбільші гравці на світовому ринку активно розвивають переробну промисловість, зміцнюючи чи повертаючи собі статус великих індустріальних держав [10, с. 21]. Як наслідок, частка переробної промисловості у глобальному ВВП протягом 2001–2024 років збільшилась з 14,4 до 16,5%. У розвинених індустріальних центрах Східної Азії вона сягає близько 24%, в Туреччині – 22%.

Іншим показником для висвітлення процесів деіндустріалізації економіки України може слугувати обсяг переробного виробництва у розрахунку на душу населення. На відміну від підходу, що передбачає оцінку співвідношення до ВВП, він дозволяє усунути похибку щодо розміру економіки, яка може призводити до невиправдано завищених індикаторів для невеликих країн і занижених для одних із найбільших економік світу (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка доданої вартості в переробній промисловості України та її співвідношення на душу населення протягом 2001–2024 рр., %, розраховано та укладено автором за даними [9]

Як видно, у фіксованих цінах найвишого рівня додана вартість у переробній промисловості України досягла в 2007 р. (20,2 млрд дол. США). У цей же період спостерігається найвищий рівень промислової доданої вартості у перерахунку на душу населення (436,0 дол. США). Характерно, що після кризи 2014–2015 рр. за своїми масштабами переробна промисловість України стабілізувалася на рівні, який раніше спостерігався у 2001–2002 рр. (240,9–270,9 дол. США), що в 1,6–1,8 рази менше ніж на піку 2007 року. Після

широкомасштабного вторгнення обсяги доданої вартості в секторі на душу населення впали до 165,1–208,1 дол. США, і це з урахуванням скорочення кількості населення з 43,5 млн до 37,9 млн осіб.

Для порівняння, у КНР додана вартість в переробній промисловості на душу населення у 2023 р. сягнула 3443,0 дол. США у постійних цінах 2015 р., у Польщі – 2623,3 дол., у Туреччині – 2519,0 дол., у Румунії – 2095,1 дол., у Німеччині – 8512,1 дол. Звідси, ще напередодні вторгнення Україна за вказаним показником уже відставала від найближчих сусідів приблизно вдсятеро, від КНР – в 13 разів, а від світового лідера (Німеччини) – у 32,2 рази. Ця різниця у показниках наочно демонструє глибину прірви у рівні розвитку переробних галузей в Україні та індустріально розвинених країнах.

Окрім вказаних об'єктивних факторів, до маргіналізації України у світовому виробництві призводить, зокрема, інвестиційний голод у більшості галузей, що посилює структурні диспропорції в переробній промисловості (табл. 1).

Як видно, стабільно високою в Україні залишається частка капітальних інвестицій, спрямованих у харчову промисловість (35,4% від усіх КІ у переробну промисловість у 2024 р.). До початку широкомасштабного вторгнення поступово зростала частка капітальних інвестицій, що припадала на металургійну галузь. У 2019 р. вона досягала 29,4% [12, с. 62], однак за підсумками 2024 р. скоротилася до 17,5%, відображаючи різкі занепад галузі у зв'язку із руйнацією найбільших в країні виробничих потужностей на тимчасово окупованих територіях. Поряд з цим, неухильно скорочується частка капітальних інвестицій у машинобудування (охоплює КВЕД 26–30). Якщо у 2012 р. на відповідні види економічної діяльності припадало 16,1% КІ в переробну промисловість, то у 2017 р. вона зменшилася до 14,0%. У 2024 році на тлі воєнних руйнувань цей показник скоротився до 10,1%. У номінальній вартості КІ в машинобудування тим більше суттєво зменшилися порівняно з періодом до вторгнення.

Чи не єдиним сектором переробної промисловості, в якому спостерігається стабільне нарощення капітальних інвестицій, незважаючи на руйнівний вплив кризових факторів, залишається деревообробне виробництво та меблева галузь. Протягом 2012–2024 рр. частка КІ, спрямованих у деревообробку, зросла з 5,3% до 9,0%; у номінальному вираженні інвестиції в галузь сягнули 7,4 млрд грн.

Деревообробна і меблева промисловість є однією з небагатьох галузей, які показали стійкість до деструктивних впливів, з якими зіштовхнулася економіка України протягом останніх десятиліть. Безумовно, важливу роль у цьому зіграла ефективна економічна політика держави, передусім запровадження мораторію на експорт вітчизняної деревини у необробленому вигляді [13, с. 15]. Одержавши першочерговий доступ до цінної сировини, вітчизняні деревообробники значно розширили як інвестиції, так і масштаби виробництва. За підсумками 2021 року обсяги деревообробного виробництва в Україні на 31,1% перевищували ті, що були у 2012 р. Це при тому, що загальне промислове виробництво у цей період знизилось на 20,9%. І навіть у 2024 році вітчизняне деревообробне виробництво становило 96,8% від рівня 2012 року

при тому, що індекс промислової продукції загалом склав усього 53,5% від рівня 2012 р.

Таблиця 1. Структура розподілу капітальних інвестицій за видами економічної діяльності в переробній промисловості України у 2021, 2017 та 2024 рр., укладено автором за даними [11]

Види економічної діяльності	Код за КВЕД	2012		2017		2024	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Переробна промисловість	С	42276,8	100,0	73883,8	100,0	82886,6	100,0
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	10–12	13279,7	31,4	18927,6	25,6	29317,3	35,4
Текстильне виробництво; виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	13–15	371,6	0,9	1882,3	2,5	1844,5	2,2
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	16–18	2258,4	5,3	6840,6	9,3	7429,2	9,0
Виробництво коксу та продуктів нафтопереробки	19	1237,5	2,9	979,4	1,3	1248,3	1,5
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	20	3436,6	8,1	2980,7	4,0	4138,3	5,0
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	21	824,2	1,9	1878,6	2,5	4353,2	5,3
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	22, 23	3790,0	9,0	10439,8	14,1	9313,5	11,2
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	24, 25	9227,8	21,8	17829,1	24,1	14514,6	17,5
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	26	501,0	1,2	756,2	1,0	1034,2	1,2
Виробництво електричного устаткування	27	673,4	1,6	1484,9	2,0	1275,0	1,5
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	28	2781,5	6,6	3290,7	4,5	1489,7	1,8
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	29–30	2815,4	6,7	4781,1	6,5	4590,9	5,5
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування	31–33	1079,7	2,6	1812,8	2,5	2337,9	2,8

Винятковість ситуації у деревообробній галузь підкреслюється також тим, що в цілому реальний обсяг капітальних інвестицій в українську промисловість невинно скорочується. Державна служба статистики не оприлюднює дані щодо індексів КІ у період після широкомасштабного вторгнення. Однак навіть у 2021 р. цей показник становив всього 87,5% від рівня 2012 р.

Хронічні проблеми спостерігаються і з залученням іноземних інвестицій в українську переробну промисловість (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка основних показників надходження ПІІ в економіку України у період 2015–2024 рр. (станом на 31 грудня відповідного періоду), укладено автором за даними [14; 15]

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
ПІІ: залишки (stock)										
у всіх секторах економіки в цілому, млрд дол. США	46,0	47,7	47,8	46,9	54,2	52,1	65,7	51,0	55,0	54,6
у т. ч. в переробну промисловість	10,4	10,8	12,2	12,3	13,2	12,4	15,7	11,9	12,4	12,1
% у загальному обсязі ПІІ	22,6	22,7	25,5	26,3	24,3	23,7	23,9	23,3	22,5	22,2
% до ВВП	50,5	51,1	42,6	35,8	35,2	33,3	32,9	31,5	30,7	28,6
на душу населення, дол. США	1023	1064	1070	1055	1226	1186	1510	1288	1456	1441
ПІІ: операції (flow)										
у всіх секторах економіки в цілому, млрд дол. США	-0,3	4,1	3,7	4,7	6,0	0,0	7,3	0,6	4,5	3,2
у т. ч. в переробну промисловість	-1,4	0,0	1,1	1,6	0,8	-1,0	1,9	-0,8	0,6	0,8
% до ВВП	-0,36	4,43	3,32	3,62	3,91	-0,02	3,66	0,53	2,51	1,74
% у ВНОК	-2,7	28,0	21,1	20,5	22,2	-0,2	27,7	4,5	16,6	–

Станом на 31.12.2024 року в Україні було зафіксовано всього 54,6 млрд дол. США прямих іноземних інвестицій. Співвідношення ПІІ до ВВП склало 28,6%, хоча у 2015–2016 рр. воно сягало 50,5–51,1%. Втім більш показовим для оцінки інтенсивності залучення ПІІ і міжнародних порівнянь у цій сфері є їх розрахунок на душу населення. Протягом 2015–2024 рр. в Україні цей показник перебував у діапазоні 1,0–1,5 тис. дол. США. Для порівняння, середньосвітовий рівень ПІІ на душу населення у 2024 році становив 5,6 тис. дол. США, у Румунії – 5,9 тис., у Польщі – 6,8 тис., в Болгарії – 8,5 тис., у Словаччині – 10,2 тис., в Угорщині – 10,5 тис., у Чехії – 19,3 тис. дол. США [15].

Очевидно, що щорічний притік ПІІ в Україну залишається мізерним, а під час кризових періодів часом спостерігається відтік і цих незначних надходжень. Протягом 2016–2024 рр. Україна залучала від 0,0 до 7,3 млрд дол. США прямих іноземних інвестицій на рік. Незважаючи на порівняно незначні обсяги, ПІІ в Україні формують вагомую частину валового нагромадження

основного капіталу (ВНОК). У сприятливі економічні періоди частка ПП у ВНОК України становила 20,5–28,0%, однак після широкомасштабного вторгнення вона впала до 16,6% за підсумками 2023 р. Таким чином, було перекрито хай і порівняно невелике, однак вагоме для української економіки джерело надходження інвестиційних ресурсів.

Надважливим аспектом для розуміння проблем переробної промисловості в Україні є також слабка інноваційна активність держави і підприємств (рис. 4).

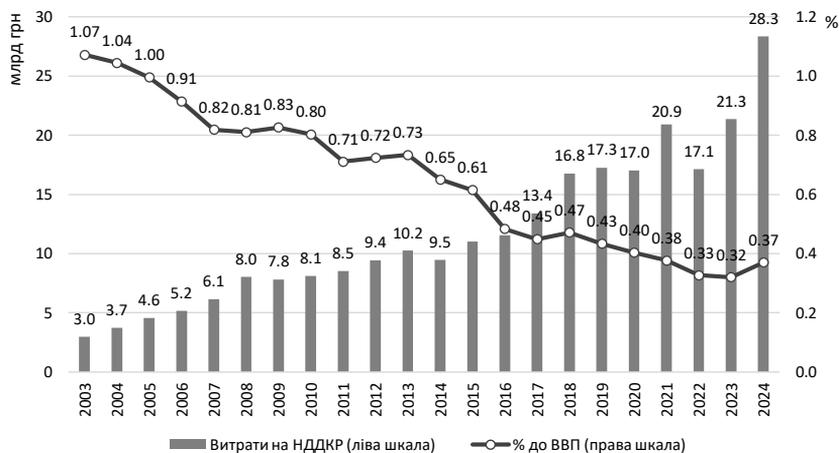

Рис. 4. Витрати на наукові дослідження і розробки в Україні у 2003–2024 рр., укладено автором за даними [16; 17]

Як і у випадку з ВНОК, існують певні порогові значення наукоємності ВВП, які визначають спроможність наукової сфери країни реалізувати свої засадничі функції: соціокультурну, пізнавальну, економічну [18]. Так, якщо частка витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) складає менше 0,4% ВВП, то наука у країні здатна виконувати лише соціокультурну функцію. За умови, якщо витрати на НДДКР перебувають у діапазоні 0,4–0,9% ВВП, система науки в країні може забезпечувати деякі результати у сфері накопичення новітніх знань, виконуючи таким чином ще й пізнавальну функцію. І лише витрати, вищі за 0,9% ВВП, можуть спрямувати посилення наукового потенціалу на реалізацію прикладних економічних цілей [19, с. 2].

У свою чергу, пункт 2 статті 48 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» містить чітке положення: «Держава забезпечує бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7% валового внутрішнього продукту України» [20]. Як видно з рис. 2.5, це положення на практиці ніколи не виконувалось, а протягом 2003–2023 рр. частка витрат на НДДКР у ВВП України неухильно зменшувалася з 1,07% до 0,37%. Відповідно до вищевказаних порогових значень, виконувати

економічну функцію вітчизняна наука була здатна до 2006 р. включно; протягом 2007–2020 рр. фінансування було достатньо виконання нею пізнавальної функції; починаючи ж із 2021 р. наукова сфера обмежена лише соціокультурною функцією.

Міжнародні порівняння також свідчать про слабкі позиції наукової сфери України та її здатність до створення і використання інновацій в промисловості. В середньому у світі на НДДКР у 2021 р. було витрачено 2,6% глобального ВВП. Передовими країнами за цим індикатором є Ізраїль (5,56%), Південна Корея (4,93%), США (3,46%), Японія (3,3%), Німеччина (3,14%), Данія (2,81%), Китай (2,43%), Франція (2,22%) і ін. [17]. За даними Всесвітнього економічного форуму «The Global Competitiveness Report», тільки протягом 2017–2021 років Україна за критерієм інвестування в НДДКР опустилася в міжнародному рейтингу з 54 на 81 місце у світі [21]. Це наочно демонструє, наскільки суворою є конкуренція між країнами у цій сфері.

Деградація науково-дослідної сфери негативно позначилася на інноваційній діяльності вітчизняних підприємств. Так, протягом 2000–2020 рр. інноваційну активність в Україні проявляли від 8,5% до 16,6% промислових компаній. Частка інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств у вказаний період знизилась з 9,4% до 1,9% [22]. Відбулася виразна технологічна примітивізація українського промислового виробництва (рис. 5).

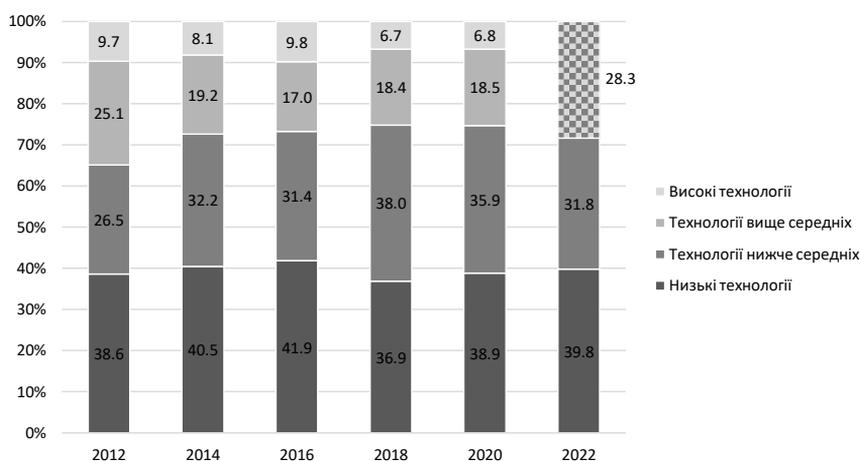

Рис. 5. Динаміка структури переробної промисловості України за рівнем технологічності у 2012–2022 рр., % від рівня доданої вартості, розраховано та укладено автором за даними [9]

Примітка: рівень деталізації даних за 2022 рік недостатній для відокремлення товарних груп з високими технологіями і технологіями, вищими за середні.

Частка промислової продукції переробних галузей, в основі виготовлення якої лежали низькі технології і технології, нижче середнього рівня, у

2012–2020 рр. в Україні зросла з 65,1% до 74,8%. Поряд з цим частка високотехнологічних товарів у структурі доданої вартості переробної промисловості впала з 9,7% до 6,8%, а товарів з технологіями вище середнього рівня – з 25,1% до 18,5%. У 2022 р. завдяки мілітаризації виробництва і через руйнацію виробничих потужностей металургійної галузі частка високотехнологічної продукції дещо зросла. Разом із товарами вище середнього технологічного рівня вона зросла до 28,3%. Однак в цілому характерно, що деіндустріалізація української економіки в аналізований період відбувалася передусім внаслідок занепаду передусім наукоємних галузей. Натомість діючі ринкові стимули та залучення на зовнішні ринки стимулювали перш за все розвиток технологічно простіших виробництв.

Загальні тенденції переробної промисловості України наочно характеризує динаміка розробленого ЮНІДО індексу промислової конкурентоспроможності (Competitive Industrial Performance, CIP) (рис. 6).

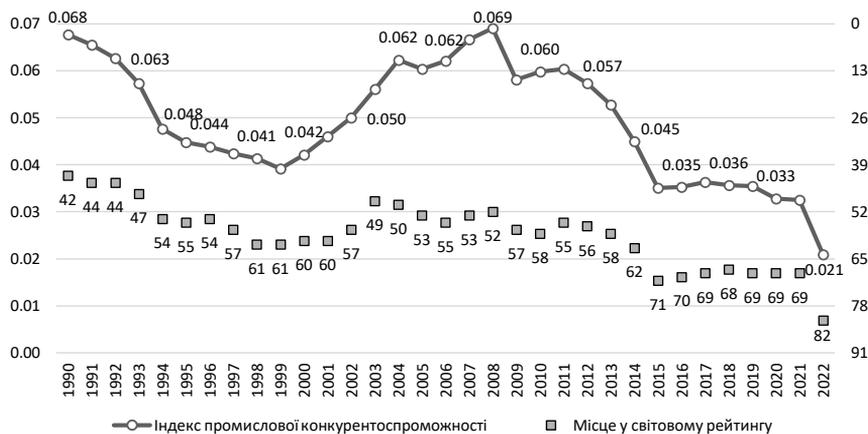

Рис. 6. Динаміка індексу промислової конкурентоспроможності України протягом 1990–2022 рр., укладено автором за даними [23]

Протягом 1990-х рр. показник CIP для України зменшився з 0,068 до 0,039, що відображає першу хвилю деіндустріалізації вітчизняної економіки, зумовлену ринковими трансформаціями на початковому етапі після здобуття незалежності. Протягом 2000–2008 рр. CIP зріс до 0,069, передусім завдяки тому, що Україна активно включалася у міжнародні ринки промислової продукції, що позитивно вплинуло на динаміку підсумкового індикатора. У період 2009–2015 рр. спершу внаслідок світової фінансово-економічної кризи, потім у зв'язку із поступовими обмеженнями доступу на російський ринок у 2012–2013 рр. і зати́м в результаті тимчасової окупації Криму і окремих районів Донецької і Луганської областей у 2014–2015 рр. вітчизняний промисловий потенціал був підірваний ще більшою мірою, ніж у 1990-х: CIP впав до 0,035. У період 2016–2021 рр. CIP залишався на приблизно тому ж

самому рівні, зокрема тому, що потенціал переорієнтації на альтернативні західні ринки (у тому числі європейський) і ринки третіх країн не був повноцінно використаний, а держава при цьому не здійснювала промислову політику для розвитку внутрішнього ринку і зростання конкурентоспроможності вітчизняних промислових виробників на зовнішніх ринках.

Часткове руйнування української економіки внаслідок широкомасштабного вторгнення призвело до зниження показника СІР до 0,021. У зв'язку з цим, у міжнародному рейтингу ЮНІДО Україна зі 154 країн світу за показником СІР знизилась з 42 місця у 1990 р. до 82 місця у 2022 р. Характерно, що досягнувши найвищого рівня СІР у 2008 р. Україна тоді змогла піднятися лише на 52 місце у рейтингу. Це наочно вказує, що кожен відкладений рік на шляху індустріалізації збільшує кількість міжнародних конкурентів, які усвідомлюють надзвичайну важливість розвитку власної переробної промисловості та провадять активну промислову політику і політику експортної експансії своєї промислової продукції на світові ринки. Наприклад, Турецька Республіка протягом 1990–2020 рр. піднялася з 39 на 28 місце у рейтингу СІР, Польща – з 50 на 23 місце, Індія – з 61 на 40 місце тощо.

Загалом міжнародні порівняння вказують зростаючий величезний розрив у промисловому потенціалі між Україною та більшістю промислово розвинених країн (а також країн, які активно індустріалізуються). Світове лідерство за рівнем СІР належить Німеччині (0,42), за нею ідуть Китай (0,37), Японія (0,32), Корея (0,32), США (0,32), Тайвань (0,30). Чільні позиції займають більшість країн ЄС, а також Великобританія, Мексика, Малайзія, Таїланд, Туреччина, В'єтнам та ін. Україна за промисловим потенціалом СІР у 2020 році перебувала поряд з такими країнами, як Бангладеш, Перу, Кувейт, Туніс, Колумбія, Йорданія та Північна Македонія.

Висновки. Протягом останніх десятиліть економіка України зазнала перманентної та стрімкої деіндустріалізації, яка відбувалася на тлі зовнішніх кризових потрясінь і відсутності системної, цілеспрямованої промислової політики зі боку держави. Частка переробної промисловості у ВВП України скоротилася до 10,0%, що на 6,5 в. п. менше, ніж середньосвітовий рівень. Галузі переробної промисловості України переживають постійний брак капітальних інвестицій, що уможливають розширене відтворення виробництва. При цьому притік ПІІ залишається вкрай незначним, а в періоди криз та воєнних потрясінь відбувається відтік раніше вкладених інвестицій за кордон.

Вкрай негативний вплив на перспективи активізації господарської діяльності у переробній промисловості України чинить занепад вітчизняної науково-дослідної сфери. Внаслідок низької інноваційної активності підприємств частка високотехнологічної продукції у структурі доданої вартості переробної промисловості в Україні протягом 2012–2022 рр. впала з 9,7% до 6,8%, а товарів з технологіями вище середнього рівня – з 25,1% до 18,5%. Встановлено, що деіндустріалізація української економіки відбувалася, у першу чергу, внаслідок занепаду передусім наукоємних галузей, натомість діючі ринкові стимули та залучення на зовнішні ринки стимулювали передусім розвиток технологічно простіших виробництв.

З використанням індексу промислової конкурентоспроможності ЮНІДО надано підсумкову оцінку динаміці та масштабу деіндустріалізації національної економіки України: протягом 1990–2022 рр. за рейтингом показника СІР Україна спустилася з 42-го на 82-е місце у світі, оскільки кожен відкладений рік на шляху індустріалізації збільшує кількість міжнародних конкурентів, які усвідомлюють важливість розвитку власної переробної промисловості та провадять промислову політику і політику експортної експансії своєї промислової продукції.

1. Бутко М.П., Бердар М.М. Ефекти та суперечності розвитку підприємств переробної промисловості в умовах глобалізації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2018. Вип. 29(1). С. 133–136.

2. Нестерчук В.Ю. Стратегія розвитку та модернізації переробної промисловості. Формування ринкових відносин в Україні. 2024. № 12. С. 156–165.

3. Грабек Я.А. Переробна промисловість України: стан та головні фактори впливу. Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. 2024. Вип. 105(2). С. 41–51.

4. Гришук А.М. Роль переробної промисловості у якісних змінах галузевої і технологічної структури національного господарства. Ефективна економіка. 2023. № 10. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/2323/2355>

5. Ішук С.О., Созанський Л.Й. Оптимізація структури переробної промисловості України за критеріями підвищення технологічності виробництв і зниження їх імпортозалежності. Економіка промисловості. 2024. № 1. С. 16–38.

6. Індеси промислової продукції за видами діяльності та основними промисловими групами у 2007–2023 рр. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Промислова політика як ключовий інструмент стратегії розвитку : науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Дейнеко Л.В.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2019. 142 с.

8. International Yearbook of Industrial Statistics: Edition 2023. UNIDO. URL: <https://stat.unido.org/publications/international-yearbook-industrial-statistics-2023>

9. National accounts database (updated in February 2024). UNIDO. URL: <https://stat.unido.org/data/table?dataset=national-accounts>

10. Гужва І.Ю., Гончаренко К.О. Промисловість України: сучасні тенденції та фактори розвитку. Формування ринкових відносин в Україні. 2020. № 1. С. 18–24.

11. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за 2010–2022 роки. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

12. Пулій О.В. Інвестиційна активність переробної промисловості України. Формування ринкових відносин в Україні. 2021. № 5. С. 59–67.

13. Guzhyva I., Ivanov E. Topical Issues of Providing Raw Materials to Woodworking Industry Enterprises in Ukraine. Economics. Ecology. Socium. 2018. Vol. 2(2). P. 12–19.

14. Прямі інвестиції за інструментами і секторами в Україну. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#5>

15. Foreign direct investment: Inward and outward flows and stock, annual. UN Conference on Trade and Development. URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.FdiFlowsStock>

16. Витрати на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

17. Research and development expenditure (% of GDP). The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS>

18. Маліцький Б.А. Прикладне наукознавство. Київ: Фенікс, 2007. 464 с.

19. Лебеда Т.Б. Стан фінансування наукових і науково-технічних робіт в Україні: статистичний розріз. Проблеми науки. 2012. Вип. 11. С. 2–6.

20. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листоп. 2015 року № 848-VIII : станом на 27.06.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

21. Prosperity Data 360: WEF Global Competitiveness Index 4.0. The World Bank Group. URL: <https://prosperitydata360.worldbank.org/en/dataset/WEF+GCI>

22. Впровадження інновацій на промислових підприємствах (2000–2020). Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

23. Competitive Industrial Performance (Dataset updated 28 Jun 2024). UNIDO. URL: <https://stat.unido.org/data/table?dataset=cip>

1. Butko M.P., Berdar M.M. Efekty ta superechnosti rozvytku pidprijemstv pererobnoi promyslovosti v umovakh hlobalizatsii. Naukovi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky. 2018. Vyp. 29(1). S. 133–136.
2. Nesterchuk V.Iu. Stratehiia rozvytku ta modernizatsii pererobnoi promyslovosti. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. 2024. № 12. S. 156–165.
3. Hrabek Ya.A. Pererobna promyslovist Ukrainy: stan ta holovni faktory vplyvu. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho natsionalnogo universytetu sadivnytstva. 2024. Vyp. 105(2). S. 41–51.
4. Hryshchuk A.M. Rol pererobnoi promyslovosti u yakisnykh zminakh haluzevoi i tekhnolohichnoi struktury natsionalnogo hospodarstva. Efektyvna ekonomika. 2023. № 10. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2323/2355>
5. Ishchuk S.O., Sozanskyi L.I. Optymizatsiia struktury pererobnoi promyslovosti Ukrainy za kryteriiami pidvyshchennia tekhnolohichnosti vyrobnytstv i znyzhennia yikh importozalezhnosti. Ekonomika promyslovosti. 2024. № 1. S. 16–38.
6. Indeksy promyslovoi produktsii za vydamy diialnosti ta osnovnymy promyslovymy hrupamy u 2007–2023 rr. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Promyslova polityka yak kliuchovi instrument stratehii rozvytku : naukovo-analitychna dopovid / za red. d-ra ekon. nauk Deineko L.V.; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». Kyiv, 2019. 142 s.
8. International Yearbook of Industrial Statistics: Edition 2023. UNIDO. URL: <https://stat.unido.org/publications/international-yearbook-industrial-statistics-2023>
9. National accounts database (updated in February 2024). UNIDO. URL: <https://stat.unido.org/data/table?dataset=national-accounts>
10. Huzhva I.Iu., Honcharenko K.O. Promyslovist Ukrainy: suchasni tendentsii ta faktory rozvytku. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. 2020. № 1. S. 18–24.
11. Kapitalni investytsii za vydamy ekonomichnoi diialnosti za 2010-2022 roky. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
12. Pulii O.V. Investytsiina aktyvnist pererobnoi promyslovosti Ukrainy. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. 2021. № 5. S. 59–67.
13. Guzhva I., Ivanov E. Topical Issues of Providing Raw Materials to Woodworking Industry Enterprises in Ukraine. Economics. Ecology. Socium. 2018. Vol. 2(2). P. 12–19.
14. Priami investytsii za instrumentamy i sektoramy v Ukrainu. Natsionalnyi bank Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#5>
15. Foreign direct investment: Inward and outward flows and stock, annual. UN Conference on Trade and Development. URL: <https://unctadstat.unctad.org/datacentre/dataviewer/US.FdiFlowsStock>
16. Vytraty na vykonannia naukovykh doslidzhen i rozrobok za vydamy robit. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
17. Research and development expenditure (% of GDP). The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS>
18. Malitskyi B.A. Prykladne naukoznavstvo. Kyiv: Feniks, 2007. 464 s.
19. Lebeda T.B. Stan finansuvannia naukovykh i naukovo-tekhnichnykh robit v Ukraini: statystychnyi rozriz. Problemy nauky. 2012. Vyp. 11. S. 2–6.
20. Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist : Zakon Ukrainy vid 26 lystop. 2015 roku № 848-VIII : stanom na 27.06.2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
21. Prosperity Data 360: WEF Global Competitiveness Index 4.0. The World Bank Group. URL: <https://prosperitydata360.worldbank.org/en/dataset/WEF+GCI>
22. Vprovadzhennia innovatsii na promyslovykh pidprijemstvakh (2000–2020). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
23. Competitive Industrial Performance (Dataset updated 28 Jun 2024). UNIDO. URL: <https://stat.unido.org/data/table?dataset=cip>